

ТАЈНА ВРЛИНЕ У ЈЕРМИНОМ ПАСТИРУ И ЊЕНА УЛОГА У ИЗГРАЂИВАЊУ ЦРКВЕ И СПАСЕЊУ ЧОВЕКА

Кула ова, вели он, јесте Црква. (...) и човек се не може друштвастије наћи у Царству Божијем ако га оне не обуку у њихову одећу.

Његош Стикић*
Ботановски факултет
Аристотеловој
Универзитету у Солуну

Апстракт: Инвенција аутора јесте да пружи систематичнији, не и свеисприни, увид у мистично значење, место и улогу врлине у икономији спасења, а на основу открићења забележене у ранохришћанском спису Пастир, новозавештој пророка и апостола Јерме. Аутор лоцира место врлине у двоједином процесу истодобној и међузависној израђивања спасења човека и израђивања Цркве. Пастир нас, као рејко који ошачки спис, оруђем алејорије наводи на експлицитни закључак, да су врлине те које „држе“ и израђују Цркву, „облачећи“ верне у „одећу“, „силе“ и Име Сина Божије. Хришћани „облачењем“ у врлине остварују оно „по подобју“ и угодљују се Христу, бивајући тако, уједно, и међусобно подобни и усајасиви, чиме задобијају, као нови род, један јединствени идентитет. Зато је Црква, која се тради као Кула спасења, састављена од мноштва, појањем и врлином, обрађених и ојлемењених изабраника (каменова), пројављујући се, тако, монолитном трајевином, једнобојно белом, као од једне стене, изједна исклесаном. Рад, најзад, има за циљ и реафирмацију онтолошке везе врлине и Цркве (еклисиологије).

Кључне речи: Пастир Јермин, врлине, Црква, израђивање Цркве, икономија, еклисиологија, спасење, социјологија, обновљење човека, антропологија.

Увод

Проблем врлине спада међу суштинске теме и проблеме теологије Цркве, с обзиром на то да је врлина инхерентна самој сржи благе вести (Јеванђеља) о путу и начину спасења човека. Као таква, врлина представља једну од важних и фреквентних тачака прожимања и размене

* njegost@hotmail.com.

већине богословских области и дисциплина (христологија, сотириологија, антропологија и др), иако се, пак, понекад може стећи утисак да се проблем врлине, по неком дисциплинарном шаблону, уско своди и исцрпљује у оквирима етике и аскетике.

У приложеном тексту који следи настојаћемо да, на основу места и улоге врлине у откривењима ранохришћанског¹ списа *Пастир* Јермин² (Ποιήν τοῦ Ἑρμά), осветлимо једну од кључних димензија и перспектива врлине – њену органску везу са тајном Цркве, чије ће нас импликације водити ка даљим, веома значајним еклисиолошким и сотириолошким закључцима.

Књигу *Пастир* чини скуп испреплетаних откривења једном простом хришћанину Јерми, кога црквено предање препознаје као новозаветног пророка ране Цркве и једнога од седамдесеторице апостола. *Пастир* Јермин, по стилу и обиму, представља најопширније и најкомплексније дело међу списима апостолских ученика.³ Живи и упечатљиви симболични призори историјске драме спасења, који су се пред очима Јерме откривали кроз мистичне алегорije у неколико тематски различитих, али заплетених чинова, структурирани су на следећи начин: 4 Виђења (Ὅρασις) и 1 Откривење (Ἀποκάλυψις), 12 Заповести (Ἐντολή) и 10 Прича (Παραβολή).⁴ Све теме списа концентришу се око његовог централног

¹ Књига *Пастир* јесте ранохришћанска пророчка књига која садржи откривења објављена најкасније у периоду око 140–150. године, у црквеним круговима Рима. То је био амбијент још недовољно јасне диференцијације између хришћанског и јудејског менталитета и теолошке мисли. Овај спис припада апокалиптичком жанру јудеохришћанске књижевности, на шта упућују типични концептуални елементи апокалиптичког литературног жанра. Историја истраживања овог текста бележи извесне контроверзе и еволуције хипотезе по више проблематичних питања. Мишљења истраживача су била подељена, нарочито када је у питању интегралност текста, идентитет Јерме, као и нагађања око броја аутора. О овим питањима видети подробије: Robert Joly, "Le Pasteur. Composition et date," у Hermas, *Le Pasteur*, Introduction, texte critique, traduction et notes de Robert Joly, *Sources Chrétiennes* 53 bis (Paris: Editions du Cerf, 1986).

² Апостол Јерма, према предању Цркве, припада седамдесеторици апостола и сврстава се међу апостолске ученике. Највећи извор података о животу Јерме добијамо из самога списа. Међутим, те информације су минималне и веома штуре. Оно што је евидентно у самом тексту јесте да је цела његова породица била хришћанска, али не толико привржена врлинском животу. Јерму посећује мистична Старица (Црква) и Пастир – Анђео покајања, препознавши чистоту Јерминог срца и врлински живот у простоти и уздржању. Јермин лични живот бива истовремено један мали уводни синопсис те духовне драме сваког члана Цркве, који треба да се покаје, задобије врлине и угради се у Цркву. У раздобљу од XVI до XVIII века постојало је мишљење већине да је Јерма савременик апостола. Међутим, захваљујући проналаску Мураторијевог фрагмента, дошло се до нових сазнања око идентитета Јерминог, која су потиснула дотадашње хипотезе, па се то мишљење данас узима за најпоузданије. G. Bareille, "Hermas," у *Dictionnaire de théologie catholique* (DTC) VI, dir. Alfred Vacant et E. Mangenot (Paris: Letouzey et Ané, 1914), 2271–2272.

³ Алексеј И. Сидоров, *Курс њаџрологије I* (Врњачка Бања: Пролог, 2008), 162–163.

⁴ За потребе овог рада упоредо смо користили горе наведено критичко издање у едицији

догађаја: покајања и спасења изабраних кроз Цркву. Због свог изражено етичког и есхатолошког садржаја, иако није уврштен у новозаветни канон, *Пастџир* Јермин је још од првих векова препознат као веома корисна и изграђујућа књига Цркве.⁵

У тексту који следи, анализираћемо и систематизовати главне елементе еклисиолошке концепције Пастира. Обједињавањем увида у тајну Цркве и тајну врлине, настојаћемо да предочимо кључне импликације по питању њихове органске везе у процесу изграђивања⁶ спасења.⁷

1. Црква – Старица пре свих створена (*πάντων πρώτη ἐκτίσθη*)

Увиди о тајни Цркве у свету, које црпимо из садржине ранохришћанског списка *Пастџир*, представљају драгоцене камичке у мозаичном и интегралном библијско–патристичком предању учења о Цркви и о путу спасења. Црква у *Пастџиру* фигурира на два начина: а) ипостасно – трансцендентни: персонификована у лику Госпође – Старице, која претходи свему створеном; б) саборно – специјални: као Кула која се динамично у историји изграђује до краја времена. Ова два аспекта, с друге стране, осликавају њену историјско – есхатолошку природу.

Sources Chrétiennes: Hermas, *Le Pasteur*, Introduction, texte critique, traduction et notes de Robert Joly, *Sources Chrétiennes* 53 bis (Paris: Editions du Cerf, 1986), као и превод поменутог критичког издања на српски језик: Атанасије Јевтић, „Пастир Јермин“, у *Дела айосџолских ученика*, превод и напомене Епископа Атанасија Јевтића (Врњачка бања, Требиње: Јасен, 2002).

⁵ Овај спис је уживао веома велику популарност у грчким црквеним срединама те епохе, док је на Западу био прилично непознат. Пастир је био веома цењен и кориштен од стране великих отаца: Иринеја Лионског, Климента Александријског (који је истицао надахнутост списка), Оригена (сматрао да Пастир припада апостолу Јерми, кога апостола Павле помиње у Рим. 16, 14), Евсевија, Атанасија Великог и других. Свети Атанасије Велики је истицао корисност Пастира, иако исти није сврстан у новозаветни канон. Што се тиче рецепције на Западу, Блажени Јероним сведочи да је у његово време *Пастџир* на Западу био скоро непознат. Varelle, „Hermas,“ 2268–2271. Барнард је мишљења да је спис био добро познат међу галиканским црквеним заједницама, с обзиром да га Иринеј Лионски цитира без навођења извора. L.W. Barnard, *Studies in Church History and Patristics* (Thessaloniki: Patriarchal Institute for Patristic Studies 1978), 155.

⁶ Појам *изграђивања* је веома фреквентан у апостолским посланицама. Црква, односно црквене заједнице али и спасење јесу динамичне стварности које се динамично изграђују: „Градите спасење са страхом и трепетом“ (Фил 2, 12).

⁷ Шаги–Бунић с правом препознаје тему Цркве као централну у *Пастџиру*: „И мора се рећи да је најтемељнија његова мисао о Цркви, управо претпоставка свих његових извода, да се спасење може постићи само кроз Цркву, тј. да је Пастир књига која је на сликовит начин посебно чврсто усађивала у кршћанску свијест оно што ће се касније изразити начелом: *Extra Ecclesiam nulla salus* (Изван Цркве нема спасења)“. Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature* 1 (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998), 181.

У наставку ћемо изложити главне елементе мистичног концепта Цркве као Старице (Госпође) у *Пасџиру*, док ћемо се у централном поглављу подробније посветити месту и значају врлине у тајни изграђивања Цркве као Куле (вечног спасења).

У уводној визији,⁸ која „припрема“ Јерму за дијалоге са Старицом (Црквом), он добија иницијалне еклисиолошке упуте, кроз опомену да је сву творевину Бог из небића⁹ саздао и умножио ради Свете Цркве Своје.¹⁰ Већ на првим страницама овог списка, дакле, бива предочена органска спона ктисиологије¹¹ и еклисиологије – твари и Цркве. Ово имплицира да логосна архитектоника свега створеног носи у себи еклисијално назначење,¹² то јест, заједнички принцип и пријемчивост хармонији и јединству са једним циљем (сврхом) свега. Циљ стварања, узрастања и изграђивања творевине јесте, дакле, њена еклисијална афирмација и идентитет, освећење и уграђивање у Цркву.

Објављујући се Јерми у четири разnodобна обличја једне женске особе, Црква открива тајну њеног почетка, утемељења, као и динамику њене изградње.¹³ Најпре се појављује седећи на столици попут слабашне

⁸ Индикативна је чињеница да сваком благодатном виђењу и дијалогу са Црквом и Пастиром, скоро по правилу, претходе Јермини покајно – исповедни изливи срца, пост, молитве, славословља или благодарења. Упореди: Јерма, *Пасџир*, Виђ. 1. : 1, 3; 2, 1–2; Виђ. 2. : 5, 1–2; Виђ. 3. : 9, 2,5; 9, 5; Отк. 5. : 25, 1; Пр. 5. : 54, 1; Пр. 6. : 61, 1.

⁹ Реч је о чувеној древној формула из *Пасџира* „ἐκ τοῦ μὴ ὄντος“, коју касније цитирају и разрађују оци попут Иринеја Лионског, Оригена, Теофила Антиохијског, Кападокијаца, Јована Златоустог и других.

¹⁰ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 1. : 1, 6. Бог је „из небића“ саздао сва бића, и умножава их и узраста ради Своје Свете Цркве. У 3. Виђењу, Старица открива Јерми да је Господ сву творевину предао шесторици првосазданих анђела да је развијају, изграђују и господаре њом. Они су приказани ликовима шест младића, чије се руковођење творевином, заправо, поистовећује са изграђивањем Цркве: „Кроз њих ће се завршити грађење Куле“. Твар се и даље изграђује. Ово је, рекли бисмо, репрезентативан пример и метод поступности мистагогије, којом је увођен Јерма у тајну откривења. С друге стране, овај пасаж осветљава синергију анђела и њихову улогу у одржавању творевине и у реализацији домостроја спасења. Види Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 12, 1.

¹¹ Хен примећује да употреба глагола κτίζω у делима апостолских ученика, није подједнако заступљена. Док је у *Дигахију* (10, 3; 16, 5) и у Варнавиној посланици само једном употребљен, у Климентовој посланици и у *Пасџиру* заступљен је у значајној мери. Philippe Henne, *La christologie chez Clément de Rome et dans le Pasteur d'Herma, Paradosis*, 33 (Fribourg: Éditions universitaires, 1992).

¹² „Црква, дакле, почиње са стварањем, и, у складу са тим, она има сасвим конкретан, опипљив и очигледан историјски карактер“ (Νίκος Μαρτσούκας, *Δογματική και συμβολική θεολογία β'* (Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2010), 355–356). Исти аутор такође истиче: „Вега између творевине и Цркве нас свеукупно штити од концепција које Цркву сматрају као један статични простор, идентификујући је са једном њеном историјском фазом (углавном у периоду после Педесетнице) или, још горе, са временском и локалном димензијом“ (Μαρτσούκας, *Δογματική και συμβολική θεολογία*, 365).

¹³ Види Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 18–21.

Старице¹⁴. У другом дијалогу, премда по кожи и коси и даље стара, она, ипак, у лицу подмлађена и ведрија, стоји или хода сама, са књижицом намењеном „изабраницима Божијим“.¹⁵ У трећем виђењу, иако и даље са косом старице (аналогија са Христом – Старцем данима),¹⁶ Госпођа Црква је потпуно ведра, млада и „лепотом најлепша“.¹⁷ При последњем, четвртом сусрету, Црква има лик девојке у белом, као невесте украшена, такође белих власи, као и раније.¹⁸ Како је, најзад, објашњено у 9. Причи, све што је Јерма видео објављено је кроз једног истог Духа Светога, који му је, заправо, говорио „у обличју Цркве“.¹⁹

Седина косе, као знак старости, симболично алудира на онтологију Цркве. Премда се она изграђује у историји ради свега света, она је, такође, претходила свакој твари (πάντων πρώτη ἐκτίσθη) и, коначно, „ради ње је свет устројен (стављен у поредак)“.²⁰ С друге стране, приказ Цркве као временске и слабе Старице имплицира, по њеном личном објашњењу, и тајну органске међузависности и међуусловљености Цркве и хришћана – кроз један извесни *communicatio idiomatum*. Лик Цркве је, дакле, пројављен као стар и слаб зато што је дух хришћана, због недостатка искреног покајања и врлина, постао слаб и двоједушан, „стар, и већ увенуо и без снаге“.²¹ Можемо извести закључак да Црква освећује и подмлађује своје удове (верне) благодатним животним соковима, али се, истовремено, и на њеном лику манифестује унутрашња духовна „доб“ њеног тела, чије слабости и немоћи састрадава, носи и трпи као своје органске.²² У том духу, на концу 3. Виђења, примећујемо да Анђео покајања (Пастир)

¹⁴ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 18, 3; 19, 2–4.

¹⁵ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 18, 4.

¹⁶ Аналогно Христу, као *Сџирицу данима* (Ветхиј денми/ Παλαῖος ἡμερῶν), примећујемо и у откривењима *Пасџира* заступљене образе седине и подмлађености личности Цркве, као метафоре времена и вечности. Међутим, како Ареопагит тумачи ово божанско име, које потиче из 7. главе пророштава Данилових, једино је Бог беспочетан и једино Он не стари, већ је свагда млад. О томе видети подробније: Дионисије Ареопагит, „О божанским именима“, у *Ареопајитџски сџиси са Схолијама Свеџоџа Максима Исџоведника 2*, прев. С. Јакшић (Нови Сад: Беседа, 2019), 121–123. Коментаришући Ареопагита, Максим Исповедник потврђује да седина косе означава да је све постојеће „од Бога и јесте после Њега“. Као Младић, Он је увек у „расцветалом и постојаном блаженству, и никада не стари“ (Максим Исповедник, *Схолије на сџис О божанским именима*, прев. С. Јакшић, у *Ареопајитџски сџиси са Схолијама Свеџоџа Максима Исџоведника 2* (Нови Сад: Беседа, 2019), 362–363).

¹⁷ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 18, 5.

¹⁸ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 4. : 23, 1–2.

¹⁹ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 78, 1–2.

²⁰ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 2. : 4, 1; Виђ. 1. : 3, 4. Старица, у виду кратке протолошке хвале, славослови Бога сила, који је премудрошћу и промислом створио Свету Цркву Своју.

²¹ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 19, 2.

²² Види Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 19, 2–4.

управо покајањем условљава (духовну) младост хришћана, те истиче да ће они који се из свег срца покају бити „сасвим млади и утемељени“.²³

Слика Цркве, као слабе и немоћне Старице, свакако, носи снажну паренетичку и педагошку поруку откривења, која подстиче хришћанске заједнице ране Цркве, али и свих генерација на једноставан закључак: покајање и врлине (духовна обнова) хришћана јесу младост (тела) Цркве. Ипак, без обзира на ту динамику, Црква је свагда млада јер је утемељена на своме Господару и Домаћину – Сину Божијем, и носи силу Духа Светога, извора сваке младости, који говори Јерми у обличју Цркве.²⁴ Стога ће у Кулу, као што ћемо видети у даљим поглављима, бити унешени и уграђени само они који су обновили своју младост и свој дух покајањем и врлинама.²⁵

2. Врлине – свети духови обновљења

Неприкосновену улогу у изградњи Цркве имају „Девојке“, које „држе Кулу по наређењу Господњем“.²⁶ По речима *Пасшира*, девојке су „свети духови“ (ἅγια πνεύματα), то јест, „силе Сина Божијег“.²⁷ Њихов број се у два наврата помиње у спису. Старица, најпре, наводи седам девојака,²⁸ које стоје око Куле: Вера (Πίστις), Уздржање (Ευκράτεια), Простота (Ἀπλότης), Разборитост (Επιστήμη), Безазленост (Ἀκακία), Честитост (Σεμνότης) и Љубав (Ἀγάπη).²⁹ У другом објашњењу, којим Пастир продубљује откривење Јерми, помиње се дванаест девојака.³⁰ Прве четири, ликом снажније: Вера, Уздржање, Сила (Δύναμις) и Дуготрепеливост (Μακροθυμία), стоје на угловима грађевине, док осталих осам: Простота, Безазленост, Чистота (Ἀγνεία), Кротост (Ιλαρότης), Истина (Ἀλήθεια), Расуђивање (Σύνεσις), Слога (Ὁμόνοια) и Љубав, се налазе распоређене међу њима.

По духу и сили, које манифестују њихова имена, оне располажу великим и благодатним творачким и обнављачким потенцијалом, те се једна из друге рађају: „Њихове моћи држе се једна за другу и следују једна

²³ Јерма, *Пасшир*, Виђ. 3. : 21, 4.

²⁴ Јерма, *Пасшир*, Пр. 9. : 81, 2; 82, 6.

²⁵ Јерма, *Пасшир*, Пр. 9. : 91, 2.

²⁶ Јерма, *Пасшир*, Виђ. 3. : 16, 2.

²⁷ Јерма, *Пасшир*, Пр. 9. : 90, 2.

²⁸ Максим Исповедник у својим *Негоумицама* тумачи тајну Седмог дана, наводећи симболику броја седам као „девичанског“ броја, јер „од бројева унутар декаде једино он не рађа (друге бројеве) нити може бити рођен“ (Максим Исповедник, *О разним негоумицама*, прев. С. Јакшић (Нови Сад: Беседа, 2017), 390).

²⁹ Јерма, *Пасшир*, Виђ. 3. : 16, 2–8.

³⁰ Јерма, *Пасшир*, Пр. 9. : 92, 1–2.

другој, као што су и рођене“.³¹ Описане су као ведре, снажне, јуначне, лепе, младе, целомудрене и потпуно предане тајни изграђивања спасења.³²

Као што се може закључити из анализе интегралног текста, али и из самих имена њихових, девојке оличавају „славне врлине“ или „врлине праведности“, у које треба да се „обуче“ сваки верни.³³ Међу њима, природно, не може постојати никаквих противречности нити какав дивергентан однос. Потпуно су усагласиве у својим енергијама, с обзиром да је Извор њихових сила и циљ исти. Оне су „моћи Сина Божијег“ и „ко носи Име Сина Божијег дужан је да носи и њихова имена, јер и сам Син носи имена ових девојака“.³⁴ Стога, једино онима „који носе имена девојака припада обитаване у Кули“.³⁵ Њихово рађање једне из друге манифестује се, рекли бисмо, практично и видљиво на антрополошком плану, као делатно преображавање и усавршавање, тј. обнова (*ἀνακαινώσις*) људске природе и нарави. Са њима се „порађа“ и расте нови човек, нова твар у Сину Божијем (Христу).³⁶ Оне, дакле, оваплоћују у срцу и природи човека нови карактер и нарав, нови ум, нове удове и енергије онога који их је задобио. „Последња“ и најмлађа „по рођењу“, у низу врлина, јесте Љубав, која представља, рекли бисмо, њихову круну, испуњење и заокруженост изврсноности људске природе.³⁷

Врлине, такорећи, представљају духовно „пролеће“ и истинску (божанску) ренесансу људске природе,³⁸ о чему текст *Пасџира* вели следе-

³¹ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 16, 2–5. „Из Вере се рађа Уздржање, из Уздржања Простота, из Простоте Безазленост, из Безазлености Честитост, из Честитости Разборитост, из Разборитости Љубав. Њихова дела су чиста, честита и божанска. Онај ко њима послужи и узмогне овладати делима њиховим, имаће насеље у Кули са светима Божијим.“

³² Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 16, 4; Пр. 9. : 92, 1.

³³ Јерма, *Пасџир*, Зап. 6. : 36, 2; 61, 4.

³⁴ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 90, 3.

³⁵ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 90, 5.

³⁶ Метафора *йорађања* у *Христју* евоцира на Павлов усклик Галатима: „Дјечице моја, коју опет с муком рађам, докле се Христос не уобличи у вама!“ (Гал. 4, 19).

³⁷ Исти смисао разумемо и код апостола Павла, који, такође, сматрајући врлину љубави *највећом од свих* (1Кор 13, 13) и *йуноћом закона* (Рим 13, 10), говори о њој као о *одећи* и *свези савршенства*: „А поврх свега тога, обуците се у љубав, која је свеза савршенства“ (Кол 3, 14). Са овим контекстом коинцидира и мисао Максима Исповедника, који истиче да се све врлине могу свести на најважнију од свих – љубав, која „изводи све (врлине) што из ње производе, и приводи их ка свему што кроз њу бива; она у себи обједињује све што је у њој започело, што се у њој збива и у њој се окончава, и у свему је нарочито боготворачка“ (Максим Исповедник, *О разним недоумицама*, 236).

³⁸ Максим Исповедник, крећући се овом линијом, лаконски синтетиче аретолошко предање Цркве: „Логос Божији се код делатних (људи) показује оваплоћен у врлинама“ (Максим Исповедник, *Одговори Таласију* 1, прев. С. Јакшић (Нови Сад: Беседа, 2018), 120). Врлине пројављују добру употребу и функцију природе — природну природу. Оне су, заправо, од стварања присутне у људској природи, као потенцијали

ће: „ Њихова дела су чиста и честита и божанска. Онај ко њима послужи и узмогне овладати делима њиховим, имаће насеље у Кули са светима Божијим“.³⁹ У еклисиолошком (икодомијском) контексту, врлине имају незаменљив значај у изграђивању Цркве оспособљавањем верних за спасење, због чега их откривење *Пасџиура* сликовито приказује као снажне и ревносне девојке, које својим рукама уносе у Кулу спасења достојне изабранице Божије као камење.

3. Изграђивање Цркве (Куле) „рукама“ врлина

Стожер, око кога иконично гравитирају главне теме *Пасџиура*, је сте тајна изграђивања⁴⁰ (οἰκοδομή) Цркве у форми грађевине – Куле (Πύργος).⁴¹ Кула се зида од пажљиво испитаног и пробраног камења, које представља верне, а чија спољашња естетика рефлектује унутрашњу, духовну. Гради се на Стени,⁴² узвишенијој од свега, „величине као да сав свет може сместити у себе“.⁴³ Сама Стена је древна, али на себи има нова, „усечена“ Врата (Капију), која „сијају јаче од сунца“.⁴⁴ И Стена и Врата симболишу Сина Божијег⁴⁵, који је и стар, „јер претходи свакој тва-

за један природни антропински оптимум, па и много више од тога. О томе видети опширније: Максим Исповедник, *Домаћински и иолемички списи*, прев. С. Јакшић (Нови Сад: Беседа, 2020), 93.

³⁹ Јерма, *Пасџиур*, Виђ. 3. : 16, 8.

⁴⁰ Позната је рана употреба метафоре изграђивања (οἰκοδομή) код апостола Павла, нарочито у посланицама Првој Коринћанима, Римљанима и Ефесцима. Касније се њена употреба природно јавља код Игнатија Антиохијског у његовој посланици Ефесцима, где се позива на Прву Саборну Посланицу Петрову 2, 5, као и Павлову Ефесцима 2, 21. Ову употребу Павлових концепата такође наводи и Сојерс, али и други истраживачи. О томе видети подробније у Jonathan E. Soyars, *The Shepherd of Hermas and the Pauline Legacy*, *Novum Testamentum Supplements* 176 (Leiden: Brill, 2019), 167.

⁴¹ Као што примећује Сојерс, који се у својој студији бави идејама Павловог предања код Јерме, метафора Куле (Πύργος) која је веома фреквентна и важна у *Пасџиуру*, јесте сасвим нови појам у еклисиологији, који се не појављује нигде у Павловим текстовима. Soyars, *The Shepherd of Hermas and the Pauline Legacy*, 167.

⁴² Јерма, *Пасџиур*, Виђ. 3. : 10, 4; 11, 5. Стена, која је темељ Грађевине, уздиже се „над водом“ јер је и почетак нашег обновљења и спасења у води крштења, јер је „наш живот водом спасен, и биће спасен“. Као што се види из наведеног, тајна крштења представља један од најважнијих елемената концепта спасења у *Пасџиуру*. Вода крштења јесте вода обновљења и почетка „стварања“ новог човека и нове твари.

⁴³ Јерма, *Пасџиур*, Пр. 9. : 79, 1.

⁴⁴ Јерма, *Пасџиур*, Пр. 9. : 79, 2.

⁴⁵ Јермина визија темеља Грађевине, садржи прилично кохерентне елементе са икододомијским концептом који снажно фигурира у Павловом корпусу. Реч је о два кључна момента: а) темељ Цркве — Син Божији, и б) процес динамичног изграђивања — врлинским животом. Отуда, Црква се темељи на Христу као *ујаоном Камену*,

ри“, али и нов, јер је у „последње дане свршетка Он постао објављен“. ⁴⁶ Једино кроз Сина Божијег, као Врата, могу ући у Царство они који се спасавају, ако су, као подобно и изабрано камење за грађевину, унети кроз Врата рукама Девојака (врлина). ⁴⁷

Изграђивање Куле подразумева својеврсну структуру, јерархију градитеља и динамику. Такво дело поверено је градитељима – анђелима, Анђелу покајања (Пастиру) и Девојкама, које „држе“ Кулу и стоје на непрестаној стражи. ⁴⁸ Првостворени анђели пак, у лику *шест младића*, руководе њеним изграђивањем. ⁴⁹

Као што смо горе напоменули, поред анђелских сила, неприкосновену улогу у изграђивању Куле имају Девојке – персонификоване врлине (духови) обновљења. Међутим, постоје и антиподи ових светих духова обновљења, који „разграђују“ човека, онеспособљавајући га да (п)остане племенити камен за уградњу у Кулу. То су силе (духови) супротне врлини (пороци и грехови), приказане ликовима црних и распуштених, али привлачних жена. ⁵⁰ Зато је неопходно држати се покајања и врлина и, заправо, до смрти напредовати у њима, јер је грађење Куле брзо и орочено, те они, који треба да се покају, ако то не учине док се она не сагради, остаће да леже покрај ње, јер је крај зидања уједно и свршетак овога века. ⁵¹

3.1. Камење и њихова значења – духовна стања људи

Људски род сачињава дванаест племена или народа (ἔθνος), различитих „мишљењем и умом“, чије порекло и етнички идентитет одређују

„на коме сва грађевина, складно спојена, расте у храм свети у Господу; у кога се и ви заједно уграђујете у обиталиште Божије у Духу“ (Еф 2, 20–22). Као што су целокупна апостолска киригма и пастирско прегалаштво усмерени ка изграђивању у врлинама локалних црквених заједница и њихових чланова, тако је сав садржај откривења у *Пасџиру* концентрисан око покајања и изграђивања Цркве и кроз њу вечног спасења.

⁴⁶ Концепт *ујемељења на Сџени*, по мишљењима неких истраживача, такође има своје изходиште у Павловој теологији. О томе видети опширније: Soyars, *The Shepherd of Hermas and the Pauline Legacy*, 168. Додајемо овде, да су варијације израза истог концепта већ присутне и у Јеванђељу, у Христовим речима о сазидању Цркве на камену (апостолске вере) (Мт 16, 18).

⁴⁷ „Ако се, дакле, не може ући у град, осим кроз његова врата, тако, вели, ни у Царство Божије не може човек другачије ући него само кроз Име Сина Његовог љубљеног од Њега“. „А Врата су Син Божији, и то је једини улаз ка Господу. Другачије пак нико не може ући к Њему осим кроз Сина Његовог“ (Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 89, 5–6).

⁴⁸ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 82, 2.6. Стиче се утисак да су девојке задужене да непрестано обделавају и чувају Кулу, не удаљујући се чак и када анђели „одмарају“ од грађења. Ова слика се може разумети као непроменљива и интензивна неопходност овладавања врлинама, у ороченом времену садашњег кратког и пролазног века.

⁴⁹ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 12, 1.

⁵⁰ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 92, 3.

⁵¹ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3, 9.

духовни менталитет (расуђивање) и етички квалитети.⁵² Они насељавају дванаест специфичних гора. Географија и рељеф сваке од ових гора саображен је њеној унутрашњој духовној естетици. Горе, дакле, представљају духовни простор, унутрашњи топос и тропос камења – људи, који их насељавају. Овај приказ духовних племена човечанства осветљава једну од темељних етичких и антрополошких димензија: врлина или порок имају силу да конституишу идентитет појединца, у зависности да ли је он обучен у „одећу“ једне или друге. Духовна „одећа“ јесте видљива на камењу (као и свака одећа), и манифестује се обликом, текстуром, бојом и квалитетом камења, односно људи, који треба да се уграде у Кулу.

Ексклузивно преимућство проношења камења кроз Врата Куле припада једино Девојкама, док је Пастору (Анђелу) покајања било поверено да испита сваки камен који су Анђели – градитељи сакупили и принели Кули. Камење (људи) је, дакле, сакупљано са свих крајева и нивоа земље, у различитом стању: једни су *из дубине воде*, други *из земље*; неки су *илесниви* и зато неупотребљиви (они који су познали истину али су је одбацили), неки *са љукошинама* (они који имају личину мира и гаје лукавство према другима), неки *шрошни* или само *окрњени* (они који имају вере и неког удела у правди, али и пукотине од неких безакоња), неки су били *бели и обли* (и као обли неуклопиви су све док не обсеку са себе велике делове, како би добили „форму“ за уклапање) и тако даље.⁵³ Већина од њих је чишћена, тесана или одлагана близу, управо ради њиховог скоријег и искреног, из срца, покајања. Једна врста неподобног камења је радикалнијим методама удаљивана од Грађевине, док су неки чак, потпуно разбијани и одбацивани далеко од Куле.⁵⁴ То су они („синови безакоња“) који су у лукавству лицемерно поверовали у Господа и разгневили га.⁵⁵

Метафора човека као камена, наводи на закључак о крутости и тежини (не и немогућности) промене и преображаја људске природе и етоса (менталитета, нарави), те као што је потребан напор⁵⁶ и адекватно оруђе да би се камен отесао и обликовао, подједнако је потребан не мали напор

⁵² Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 94, 1–2.

⁵³ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 14, 1–7. Из овога се, такође, може закључити да одређене аномалије и мане камења јесу узроковане промашеним животом у пороцима и страстима, те су ови недостаци, уједно, и слика аутодеструкције онога ко чини њихова дела. У том смислу *лукавства*, којима порочан човек оштећује или чини неправду другоме, чине њега самога непотпуним, стварајући „пукотине“ на његовом бићу.

⁵⁴ Овде налазимо за одговарајућу примену еванђелског значења богатства: „Где је благо ваше, тамо је и срце ваше“ (Мт 6, 21). Оно се, дакле, не односи нужно на новац и материјално благо, већ на било који *фалсификациј* непролазног блага.

⁵⁵ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 14, 1

⁵⁶ „Царство небеско с напором се осваја, и подвижници га задобијају“ (Мт 11, 12).

и временски процес да би се човек преобразио и обновио.⁵⁷ Обнова човека покајањем и врлином наликује драстичном обсецању облог камена, не би ли се добио четвртасти облик, уклопив у спојеве Грађевине.⁵⁸ Због тога се облом камењу морају обсећи велики делови, а то су „силе које су их спречавале да чине добро“, то јест да чине дела врлине.⁵⁹ Једино се делатним покајањем може стесати са човека „овај век“ и „сујета његових богатстава“, како би развио врлине, које ће га уградити у Царство Божије.⁶⁰

3.2. Облачење изабраника Божијих (*ἐκλεκτοί τοῦ Θεοῦ*) у одеће врлина

У апостолском и ранохришћанском маниру, хришћани се на више места у *Пасџиру* називају „изабраницима Божијим“ – *ἐκλεκτοί τοῦ Θεοῦ*⁶¹ (*ἐκλεκτοί τοῦ κυρίου*) и светима (ἅγιοι). Они су, по речима Старице, „од Бога изабрани за живот вечни“. Међутим, није непознато да ни сви *изабрани* (хришћани) неће бити подобни за уграђивање у Кулу. Штавише, од јерархије⁶² и хришћана Старица Црква и Пастир очекују потпуну преданост у

⁵⁷ Веома је значајно објашњење Анђела покајања (Пастира) о природи уживања и казне, самим тим и времена које је неопходно за исправљање природе и овладавање врлином. Отуда каже: „Време уживања и преваре један је час, а час мучења има моћ тридесет дана. Ако, дакле, неко ужива и вара један дан, и један дан бива мучен, (а) дан важи за целу годину. Колико пак дана неко ужива, толико се година мучи. Видиш ли, дакле, да је време уживања и преваре мало, а казне и мучења велико“ (Јерма, *Пасџир*, Пр. 7. : 64, 4).

⁵⁸ Нова форма отесаног и обсеченог камена овде би подразумевала нову онтологију, то јест обновљену природу – новог човека.

⁵⁹ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 86, 2.

⁶⁰ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 108, 1. „Јер као што обал камен не буде отесан и не одбаци нешто од себе не може постати четвртаст, тако и богаташи у овом веку, ако им се не ускрати богатство њихово, не могу бити угодни (εὐχρηστοί) Богу“. Метафора корисности и угодности камена за спојеве Грађевине, односи се на угодност закону љубави Божије, на онога ко је угодан и пријемчив самом Богу.

⁶¹ Види Јерма, *Пасџир*, Виђ. 4. : 24, 5; Виђ. 3. : 16, 3; 17, 10; Виђ. 4. : 24, 5. Израз *ἐκλεκτοί τοῦ θεοῦ* се први пут помиње у Септуагинти. Његова даља употреба је дошла тек касније у Новозаветном канону, апокрифима и делима апостолских ученика. Значење овог израза у новозаветној употреби, па тако и код Јерме, односи се конкретно и искључиво на хришћане. Види Antonius Hilhorst, *Sémitismes et latinismes dans le Pasteur d'Herma* (Nijmegen: Dekker & Van de Vegt, 1976), 150. Када је у питању значење и смисао *призивања* и *избрања*, само име Цркве објашњава и њену природу. Она није само сабрање *позваних* или *призваних*, већ и *избрање*, односно сабор *изабраних*. Синтагме *ἐκλεκτοί τοῦ θεοῦ* и *ἐκλεκτοί τοῦ κυρίου*, које неретко срећемо и у апостолским посланицама, помињу се у *Пасџиру* укупно 7 пута. У 4. Виђењу, ова синтаagma се јавља и у форми „ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ“: „ τὸ δὲ λευκὸν μέρος ὁ αἰὼν ὁ ἐπερχόμενός ἐστιν, ἐν ᾧ κατοικήσουσιν οἱ ἐκλεκτοί τοῦ θεοῦ· ὅτι ἄσπιλοι καὶ καθαρὸί ἔσονται οἱ ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον“ (Јерма, *Пасџир*, Виђ. 4. : 24, 5).

⁶² Веома је занимљиво и значајно како Пастир у откривењу о духовним горама, у народ десете горе сврстава заједно епископе и гостољупце. Епископска служба носи тајну гостољубља Цркве. Епископи су домаћини, који имају очински и домаћински однос

„светој простоти“. Премда ће сви (сваки камен) бити принесени на испитивање, у Кулу се уграђују само они подобни и угодни, које ће на крају појединачно испитати (и пробрати) сам Син Божији, Господар (ὁ Δεσπότης) и Домаћин⁶³ (ὁ Αὐθεντής) Куле – Дома Божијег (οἶκος τοῦ Θεοῦ), будући да се Кула гради „према вољи⁶⁴ Његовој“. ⁶⁵ Угодни Његовој вољи су они избраници, који су своје срце обратили Господу и узвладали делима врлина.

Изабраницима — хришћанима само крштење и ношење Имена Сина Божијег није довољно за спасење, јер спасење, дакле, није формална, номинална ствар: „Јер ако се добије само Име, а одећу не добијеш ништа ти не користи, јер ове девојке јесу силе Сина Божијег“.⁶⁶ Нико се не може другачије наћи у Царству Божијем ако га врлине не обуку у њихову „одећу“.⁶⁷ Њихова имена јесу њихова одећа⁶⁸ и: „Ко носи Име Сина Божијег дужан је да носи и њихова имена, јер и сам Син носи имена ових девојака“.⁶⁹ Врлине су синоними и енергије Сина Божијег. Оне нису само Његова имена већ носе и Његову силу. Узалуд је, дакле, ношење његовог Имена без

према свима. Жртвујући се за све и примајући све, Епископи треба да радосно примају слуге Божије и покривају потребите, како би и сами свагда били „покривени од Господа“ (Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 104, 1–2). Једанаесту гору, пуну дрвећа и плодова, насељавају мученици који пострадаше за Име Сина Божијег. О томе видети опширније: Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 105, 1–2. Најзад, са дванаесте горе јесу они најсавршенији, чисти срцем, у којима никакве злобе нема. Овакви (просто, незлобивог и детињег срца) ни једну заповест нису преступили. Ово је, по утиску који ствара садржај текста, најомиљенија врлина Богу, детиња незлобивост и простота срца (једноставност). Толико је узвишена ова врлина, да они који тако буду живели, биће славнији чак и од мученика, и свих осталих духовних етноса. О томе видети подробније: Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 106, 1–2.

⁶³ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 83, 3–5. Господар Куле је посебно посвећен разматрању сваког камена уграђеног, тако да је сваки камен појединачно опипавао и „ударо штапом“ ради провере.

⁶⁴ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 82, 2.

⁶⁵ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 109, 1. 4. Син Божији – Господар Куле, је (са стварањем бића) даровао човеку цео дух, ради тога да би човек растао и напредовао у својој изврности и како би био користан и употребљив (за Кулу – спасење). Због тога, човек не сме дозволити да после смрти врати Господу „позајмљени“ дух као потпуно неупотребљив.

⁶⁶ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 90, 2.

⁶⁷ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 90, 2.

⁶⁸ Јерма на више места користи метафору „одеће“ и „облачења“, када је у питању контекст врлине. У значајној студији Сојерса, о утицају богословских концепата Павловог предања на Јерму, Сојерс истиче да је Јерма управо по узору на Павла користио метафоре „облачења“ када говори о врлинама или о наоружавању против зла. О томе видети опширније: Soyars, *The Shepherd of Hermas and the Pauline Legacy*, 97.

⁶⁹ Читајући Пастир стиче се утисак о тесној спони које имају врлине са Христом (девојке са Господаром). Попут мудрих девојака које дочекују Женика у поноћ (Мт 25, 1–13), Девојке „трче у сусрет“ и дочекују Господара Куле, целивају Га и не одвајају се од Њега (видети: Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 83, 2). Оне су Његова имена и силе и, на неки начин, оне у визији одају утисак екстензија Његове воље, промисла и стваралачких и преображавајућих енергија.

постизања Његове силе — врлине. Одбачено камење јесу, дакле, они који „нису обукли одећу ових девојака“. Зато „онај ко њима послужи и узмогне овладати делима њиховим, имаће насеље у Кули са светима Божијим“.⁷⁰

3.3. Врлине „држе“ и изграђују Цркву

Може се стећи утисак да концепт изграђивања Цркве, заснован на откривењу *Пастџира*, одише некаквим претераним апокалиптичким радикализмом и математичком ригорозношћу суда о спасењу човека. Међутим, суд о уграђивању у спасење (кроз Цркву) није спољашњег ни јуридикчко – формалног карактера. Уподобљавање грађевини Куле, што ће рећи реализам спасења, одиграва се, примарно и једноставно, на равни унутрашњег човека, на попршту срца.⁷¹ Та стварност недвосмислено захтева ангажман интегралног човека, и, као таква, искључује сваку спољашњу калкулацију, с једне стране, и било какву симулацију хришћанског и црквеног живота, с друге стране. Реализам учрквењења и спасења, како увиђамо у концепту списа који обрађујемо, практично се остварује *покајањем*,⁷² *хоћењем иушем зайовесџи*⁷³ и *врлином* (задобивањем сила и „духова“ Сина Божијег), без којих нема истинског учрквењења, обновљења и спасења човека.

Приступ камења Кули, односно верних спасењу, недвосмислено је могућ једино кроз руке Девојака – врлина. Као важно место у прилог овом тврђењу, наводимо опомену анђела градитеља да нико без Девојака не уноси камење у Кулу: „Јер ако се кроз руке ових девојака не пронесу кроз Врата, своје боје не могу променити; зато, рекоше, немојте се трудити узалуд“.⁷⁴ Овде се јасно види да онај ко није истог духа са Сином Божијим, односно ко није делатно обучен у новог човека и у рухо врлина, будући неподобан нема ни приступ спасењу. Врлине се задобијају начином живота, и ко стиче и одржава врлину у овом веку, биће подобан и када се принесе на уграђивање у Кулу. Следствено,

⁷⁰ Јерма, *Пастџир*, Виђ. 3. : 16, 8.

⁷¹ Јерма, *Пастџир*, Зап. 6. : 35, 5. „И који се од свег срца обрати Господу, ходиће њиме“.

⁷² Црква подсећа Јерму да је неопходно покајање из свег срца, то јест да срце буде чисто и живот непорочан (Јерма, *Пастџир*, Виђ. 4. : 23, 5). У 5. Откривењу, Јерми се у дому јавља лично Пастџир – Анђео покајања и том приликом дефинише покајање, називајући га „великом разумношћу (расуђивањем)“ (σύνεσις μεγάλη) (Јерма, *Пастџир*, Зап. 4. : 30, 2). Управо је Пастџир тај који даје „велику разумност“ онима који се кају.

⁷³ Јерма кроз 12 заповести добија упуте о држању врлина. Свака заповест се односи на задобијање неких од врлина: 1. (делатне) вере; 2. Простоте – једноставности и милостиње; 3. истине; 4. чистоте (целомудрености) и честитости; 5. дуготрпљивости; 7. страха Божијег; 8. уздржања; 9. чистог срца; 10. жалости и радости по Богу; 11. испитивања духова, кротости и смирења; 12. облачења у добре и честите жеље, и тако даље.

⁷⁴ Јерма, *Пастџир*, Пр. 9. : 81, 8.

уграђивање у Кулу је динамични процес, који се трајно одвија током целокупног живота у Цркви.

3.4. Монолитност Куле кроз одећу врлина – један дух, једно тело, један идентитет

Уграђивање у Кулу спасења подразумева складну (духовну) форму камења, пријемчиву спојевима Грађевине. „Сјајно четвртасто камење“, ⁷⁵ које се складно уклапа у спојевима јесу, по речима Старице (Цркве), „апостоли и епископи и учитељи и ђакони, који су ходили по чистоти Божијој и епископовали и учили и служили чисто и честито изабраницима Божијим“. ⁷⁶ Захваљујући врлинама беспрекорног служења Цркви, они су се уподобили као живо камење за Грађевину поводом чега се истиче: „Они су међусобно свагда имали сагласност и међу собом су имали мир и међусобно су се слушали, зато су у изграђивању Куле њихови спојеви подударни“. ⁷⁷ Сви они, као подесно камење, слагали су се „склопом са осталим камењем; и тако се међусобно спајаху да се њихов састав не примећиваше“. ⁷⁸ На крају, грађевина Куле је изгледала „као да је саздана од једног камена“. ⁷⁹

Призор Куле, која се приводи завршетку, развеселила је и самог Пастира. Јерма свој утисак изражава следећим речима: „Јер Кула беше тако саграђена да кад је видех, пожелех њену грађевину“. ⁸⁰ Кула је, дакле, одавала утисак као да је „од једног камена“, „од једне стене одваљена“. На њој се није примећивао ниједан спој, већ је изгледала *монолитно*. ⁸¹ Ова *монолитност* Куле јесте плод и манифестација облачења свих у силе и одеће врлина: „Зато видиш да је Кула постала монолитна са Стеном; тако и они који су поверовали у Господа кроз Сина Његовог и обукли се у ове духове, биће један дух, једно тело, и једна је боја њихове одеће“. ⁸²

⁷⁵ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 10, 4.

⁷⁶ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 13, 1.

⁷⁷ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 13, 2–3. Тако и мученици, премда је њихова кончина потпуно другачија од претходних служитеља и посленика Цркве, они имају потпуно оклесано и подударно обличје са другим одговарајућим четвртастим камењем — апостолима и учитељима Цркве. Они бивају складни и без тесања, јер су „испробани“ од Господа будући да су „ходили у правости и извршили су све заповести Његове“.

⁷⁸ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 10, 6.

⁷⁹ Јерма, *Пасџир*, Виђ. 3. : 10, 6.

⁸⁰ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 86, 7.

⁸¹ Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 86, 7.

⁸² Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 90, 5. „Биће Црква Божија једно тело, једна мисао, један ум, једна вера, једна љубав; и тада ће се Син Божији развеселити и обрадовати са њима, добивши народ свој чист“ (Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 95, 4).

Призор монолитности Куле⁸³ одражава постизање једног јединственог идентитета у Сину Божијем (Христу), павловским речима – „уобличење Христа“ у свакоме верном.⁸⁴ Тај заједнички христологики црквени идентитет неутралише и брише „спојеве и саставе“, односно поделе и супротстављености природе (разнородност, идентитете, расе, полове и друго), јер је све и у свему Христос.⁸⁵ Једино камење проношено рукама девојака (врлина) у Кулу и то само кроз Врата (кроз Сина Божијег) измењивало је своје боје и постајало једнако, светло и бело, као да су сви од једне горе одвојени.⁸⁶

Закључак

Захваљујући упечатљивом етичком духу и есхатолошком сензибилитету *Пасџира*, хришћанин који чита ово дело заиста добија тренутни подстицај и одважност да се пробуди, покаје и живи праведно и врлински, ишчекујући долазак Христа који је увек близу. Сажимајући све увиде до којих смо дошли, закључујемо следеће:

1. Врлине имају неприкосновену улогу у реализму спасења, у том двоједином и истодобном процесу – изграђивања Цркве и изграђивања спасења (новог) човека.

2. Врлине нису примарно спољашњи карактерни „декори“, пожељни хришћански манири, стил или облици понашања. Врлине јесу *сила, имена, одећа* и подобије Сина Божијег (Христа). Оне обнављају човека и његове потенцијале. Оне „тешу“ и обрађују „природну“ природу, све док не „породе“ онај оптимум човека, то јест његове (обожене) природе. Врлине уобличавају у нама Христов лик, идентитет и нарав. Једино *овладавањем њиховим делима*, као својом обновљеном природом, можемо да се

⁸³ Сматрамо да је сасвим логична и утемељена аналогија Куле и Новог Јерусалима у Откривењу Јовановом 21, 16, а коју препознају одређени истраживачи. О томе видети подробније: Henne, *La christologie chez Clément de Rome et dans le Pasteur d'Herma*, 253.

⁸⁴ Гал 4, 19.

⁸⁵ Наведимо овде само репрезентативне Павлове упуте црквеној заједници Колосе, где претходећи Јерми, сумира, такорећи, исту тему изграђивања Цркве, то јест облачење свих кроз врлине у новог човека и превазилажење свих разлика изабраника Божијих у Христу: „Јер свукосте старог човјека са дјелима његовим, и обукосте се у новог, који се обнавља за познање, према лику Онога који га је створио, где нема Јелина ни Јудејца, обрезања ни необрезања, варварина ни Скита, роба ни слободњака, него је све и у свему Христос. Обучите се, дакле, као изабраници Божији, свети и љубљени, у милосрђе, доброту, смиреност, кротост, дуготрпељивост“ (Кол 3, 9–12).

⁸⁶ „Видиш ли, дакле, које Он носи? Оне који из свег срца носе Име Његово. Он је, дакле, постао њима темељ, и радо их носи, јер се нису постидели носити Име Његово“ (Јерма, *Пасџир*, Пр. 9. : 91, 6).

уградимо у Кулу вечног спасења, као *погодно камење* унешено њиховим „рукама“ (кроз Цркву) у Царство Божије.

3. Спасење се, како дознајемо из Јерминих откривења, задобија покајањем, испуњавањем заповести и постизањем врлина. Као што покајање (ή μετανοία) носи значење оствареног преумљења или повратак (природном) уму, у Пастору представљеног као „велика разумност“, тако су и врлине, рекли бисмо, „препорођење“ или повратак (истинској) природи, обновљење природе и потенцијала (ἀνακαίνωσις). Плод овладавања врлинама јесте континуирано достизање *изврсности* („врлости“) људске природе и карактера, подобност Сину Божијем и задобијање Христовог етоса (христоитије).

4. Стога, бити хришћанин и *изабраник Божији*, без личног искуства врлина – без *облачења у њихову одећу* следствено откривењу *Пасшира*, представља *двоједушности* срца (διψυχία), коју на многим местима Пастир карактерише као најмрскију Богу, јер она многим из срца искорењује веру, па чак и особито вернима и јакима, чинећи их неподобнима за уграђивање у вечно спасење.⁸⁷

5. Разумевање места и улоге врлине у изграђивању Цркве, најзад, јесте претпоставка аутентичног разумевања интегралне еклисиологије и здраве, аутентичне црквене свести и црквеног менталитета. То је апостолски, „икодомијски“ менталитет. У том смислу, и најмањи импулс у свакодневици хришћана треба да буде усмерен ка заједничком изграђивању Цркве, кроз отелотворење и оваплоћење сваке врлине. У томе је и провера сваке еклисиологије и еклисиолошке свести.

* * *

Библиографија

Извори:

Ερμάς, *Ποιήν*. Introduction, texte critique, traduction et notes par Robert Joly. *Sources Chrétiennes* 53. Paris: Les Éditions du Cerf, 1958.

Дионисије Ареопagit. „О божанским именима“. У *Ареопагијски списи са Схолијама Светиога Максима Исповедника* 2. Превео С. Јакшић. Нови Сад: Беседа, 2019.

⁸⁷ Види Јерма, *Пасшир*, Зап. 9. : 39, 5–12. Сумирајући значења „двоједушности“, као значајног и фреквентног појма у *Пасширу*, можемо рећи да она представља препреку и супротност *делатној вери*. То је она „вера усана“ али не и срца, хоћење по жељама својим и непостојаност на свим спасоносним путевима: „Јер вера све обећава и извршава, а двоједушност, не верујући сама себи, промашује у свим својим поступцима које чини“.

- Јевтић, Атанасије. „Пастир Јермин“. У *Дела айосџолских ученика*, 93–98. Врњачка Бања — Требиње: Јасен, 2002.
- Κλήμεντος Ρώμης. *Πρός Κορινθίους*. Introduction, texte, traduction, notes et index Annie Jaubert, *Sources Chrétiennes* 53. Paris: Les Éditions du Cerf, 1958.
- Максим Исповедник. *Доїмаџски и ѓолемички сџиси*. Превео С. Јакшић. Нови Сад: Беседа, 2020.
- Максим Исповедник. *О разним негоумицама*. Превео С. Јакшић. Нови Сад: Беседа, 2017.
- Максим Исповедник. „Схолије на спис О божанским именима“. У *Ареоџаџиџски сџиси са Схолијама Свеџџоа Максима Исџоведника* 2. Превео С. Јакшић. Нови Сад: Беседа, 2019.

Литература:

- Bareille, G. “Hermas.” У *Dictionnaire de théologie catholique* (DTC) VI, dir. Alfred Vacant et E. Mangenot, 2268–2288. Paris: Letouzey et Ané, 1914.
- L.W. Barnard. *Studies in Church History and Patristics*. Thessaloniki: Patriarchal Institute for Patristic Studies, 1978.
- Joly, Robert. “Le Pasteur. Composition et date.” У Hermas, *Le Pasteur*, Introduction, texte critique, traduction et notes de Robert Joly, *Sources Chrétiennes* 53 bis, 11–21. Paris: Editions du Cerf, 1986.
- Ματσοᓓкас, Νίκος. *Δογματική και συμβολική θεολογία β’*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράс, 2010.
- Пападопулос, Стилијан Г. *Паџролоџија 1. Ог айосџолских ученика до Никеје: Увод, II и III век*. Са грчког превео Коста Симић. Београд: Институт за теолошка истраживања, 2012.
- Сидоров, Алексеј И. *Курс џаџролоџије I*. Са руског превео Дејан Лучић. Мала патристичка библиотека. Врњачка Бања: Пролог, 2008.
- Soyars, Jonathan E. *The Shepherd of Hermas and the Pauline legacy* (Novum Testamentum Supplements, 176.). Leiden: Brill, 2019.
- Henne, Philippe. *La christologie chez Clément de Rome et dans le Pasteur d’Hermas* (Paradosis, 33). Fribourg: Éditions universitaires, 1992.
- Hilhorst, Antonius. *Sémitismes et latinismes dans le Pasteur d’Hermas*. Nijmegen: Dekker & Van de Vegt, 1976.
- Χρήστος, Παναγιώτης. *Ελληνική Πατρολογία* Τόμος Β’. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυρομάνος, 2005.
- Šagi–Bunić, Tomislav J. *Povijest kršćanske literature* 1. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.

Примљено: 21. 12. 2021.
Исправљено: 29. 12. 2021.
Одобрено: 29. 12. 2021.

THE MYSTERY OF VIRTUE IN THE *SHEPHERD* OF HERMAS AND ITS ROLE IN THE EDIFICE OF THE CHURCH AND OF SALVATION

Njegoš Stikić

Faculty of Theology of Aristotle University of Thessaloniki

Summary: *The intention of the author is to provide a more systematic, not exhaustive, insight into the mystical meaning, place, and role of virtue in the economy of salvation, based on the revelation recorded in the early Christian writing of the New Testament prophet and apostle Hermas – The Shepherd. The author locates the place of virtue in the realism of simultaneous and interdependent building of salvation (of man) and building of the Church as a unique (multidimensional) process. Like very few paternal writings, the Shepherd gives us an explicit conclusion that the virtues are the ones that “hold” and build the Church, “dressing” the faithful in the “clothes,” “powers” and Name of the Son of God. By “dressing” in virtues, Christians achieve that “in the likeness,” they are likened to Christ, thus becoming similar and compatible to each other, thus gaining, as a new genus, a one unique identity. That is why the Church, which is being built as the Tower of Salvation, is composed of a multitude, by repentance and virtue shaped and ennobled elects (stones), manifesting itself, thus, in a „monolithic“ building, monochromatic white, as from one carved stone. For this reason, the paper aims to re-evaluate the ontological connection of virtue with the Church (ecclesiology).*

Key words: *The Shepherd of Hermas, virtues, the Church, Church–building, economy, ecclesiology, salvation, soteriology, renewal of man, anthropology.*